

S. AUR. AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

DE CONJUGIIS ADULTERINIS

AD POLLENTIUM, LIBRI DUO¹.

LIBER I.

IN QUO TRACTANTUR QUÆSTIONES POTISSIMUM DUE. PRIMA EST IN ILLUD 1 COR. VII. « HIS AUTEM QUI SUNT IN CONJUGIO » PRÆCIPIO.... MULIEREM.... SI DISCESSERIT, MANERE IN- » NUPTAM, ETC. » QUOD APOSTOLI PRÆCEPTUM POLLENTIO QUIDEM VIDETUR PERTINERE AD MULIERES RECEDENTES A VIRIS PRÆTER FORNICATIONIS CAUSAM, HISQUE SOLIS PROHIBITUM NUBERE ALTERI VIRO : CONTRA AUTEM AUGUSTINUS EAS TANTUM SPECTARE CONTENDIT, QUÆ A VIRIS FORNICATIONIS CAUSA RECESSERINT, ATQUE PRÆTER HANC CAUSAM RECEDERE NON PERMISSUM. SECUNDA QUÆSTIO EST CIRCA ILLUD ITEM 1 COR. VII. « CÆTERIS AUTEM EGO DICO, NON » DOMINUS, ETC. » HOC MONENDO DICTUM AB APOSTOLO DOCET AUGUSTINUS, UT SCILICET FIDELES CONJUGES IN RELINQUENDIS INFIDELIBUS PERMISSA LICENTIA NON UTANTUR : POLLENTIUS CONTRA SENTIT VETITUM IBI ESSE A PAULO, NE CONJUGES ETIAM INFIDELES DIMITTANTUR A FIDELIBUS. ATTINGITUR POSTREMO QUÆSTIO DE CATECHUMENIS IN ULTIMO VITÆ CONSTITUTIS, AN IIS NEC PETENTIBUS, NEC PRO SE RESPONDERE VALENTIBUS, PROSIT BAPTIZARI.

I. PRIMA quæstio est², frater dilectissime Pollenti,

¹ Scripti circiter annum Christi 419. Vide *Retract.* lib. II, cap. 67. —

² Vide D. Guillon, tom. XXII, p. 336-340.

earum quas ad me scribens, tanquam consulendo tractasti, quod ait Apostolus: « His autem qui sunt in conjugio præcipio, non ego, sed Dominus, mulierem a viro non discedere, quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari, et vir uxorem non dimittat¹, » utrum ita sit accipiendum, ut eam prohibuisse nubere intelligatur, quæ sine causa fornicationis discessit a viro; id enim sentis: an sicut ego sensi in eis libris, quos ante plurimos annos de sermone Evangelico scripsi, quem secundum Matthæum habuit Salvator in monte, illas innuptas manere præceperit, quæ a viris suis ea causa recesserint quæ sola permissa est, id est, fornicationis. Videtur enim tibi tunc a viro discedentem foeminam nubere non debere, si nulla viri fornicatione compulsa discesserit. Nec attendis, si nullam vir ejus causam fornicationis habuerit, non eam discedentem manere innuptam, sed omnino discedere non debere. Nam utique cui præcipitur, ut si a viro discesserit innupta permaneat, non discedendi aufertur licentia, sed nubendi. Quod si ita est, datur ergo licentia foeminis quæ continentibus esse voluerint, nullum maritorum expectare consensum, ut quod dictum est: « Mulierem a viro non discedere, » eis præceptum esse videatur, quæ possent eligere, non continentiam, sed tale divortium quo liceret eis in aliorum nuptias convenire. Proinde quæ dilexerint nullum desiderare concubitum, nullum ferre connubium, licebit eis, viros suos etiam sine ulla fornicationis causa relinquere, et innuptas secundum Apostolum permanere. Et viri similiter (quoniam par forma est in utrisque) si continentibus esse voluerint; etiam uxoribus non consentientibus deserent eas, et sine ullis nuptiis permanebunt. Tunc enim eis, ut putas, alia conjugia

¹ 1 Cor. vii, 10, 11.

liceret inquirere, si fornicationis causa divortium nasceretur. Cum vero ista causa non est, superest, secundum id quod existimas, ut aut conjux non discedat a conjuge, aut si discesserit, sine conjugio maneat, aut ad pristinum conjugium revertatur. Nulla ergo existente causa fornicationis, cuilibet conjugi licebit unum de tribus eligere; aut non discedere a conjuge; aut si discesserit, sic manere; aut si non sic manserit, non alterum quærere, sed priori se reddere.

II. Et ubi est quod idem Apostolus, nec ad tempus, ut vacetur orationi, nisi ex consensu, voluit conjuges carnali fraudare invicem debito? Quomodo salvum erit quod ait: « Propter fornicationes autem unusquisque uxorem suam habeat et unaquæque virum suum habeat: » uxori vir debitum reddat, similiter autem et uxor viro. » Uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir; similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier¹. » Hoc quomodo verum erit, nisi quia nolente conjuge, non licet conjugi continere? Nam si licet mulieri sic dimittere virum, ut maneat innupta, non vir habet, sed ipsa sui corporis potestatem quod etiam de viro intelligitur. Deinde cum dictum est: « Quicumque dimiserit uxorem suam, excepta causa fornicationis, » facit eam mœchari²: » quomodo dictum intellecturi sumus, nisi prohibitum esse homini dimittere uxorem, si nulla causa fornicationis extiterit? Et dictum est quare, ne scilicet faciat eam mœchari: utique ideo, quia etiamsi non ipsa dimiserit, sed dimissa fuerit, erit mœcha, si nupserit. Propter hoc ergo tam magnum malum, non licet homini dimittere uxorem, nisi ex causa fornicationis. Tunc enim non ipse dimittendo facit adulteram, sed dimittit adulteram. Quid si ergo dicat: Dimitto quidem

¹ 1 Cor. vii, 1-5. — ² Matth. v, 32.

uxorem meam sine ulla causa fornicationis, sed continens permanebo; ideo-ne dicemus eum impune fecisse quod fecit? Quis hoc dicere audebit, qui voluntatem Domini hæc dicentis intelligit? Quoniam nec continentiae causa dimitti conjugem voluit, qui solam causam fornicationis excepit.

III. Redeamus igitur ad ipsa Apostoli verba dicentis: « His autem qui sunt in conjugio præcipio, non ego, » sed Dominus, uxorem a viro non discedere; quod si » discesserit, manere innuptam¹. » Et eum velut interrogemus, et tanquam præsentem quodam modo consulamus: Cur dixisti, Apostole: « Quod si discesserit, manere » innuptam? » Licet-ne discedere, an non licet? Si non licet, cur præcipis discedenti ut maneat innupta? Si autem licet, profecto est aliqua causa qua liceat. Hæc autem inquisita non invenitur, nisi quam solam Salvator excepit, id est, causa fornicationis. Ac per hoc non præcepit Apostolus mulierem si discesserit manere innuptam, nisi quæ illa causa discedit a viro, qua sola ei licitum est discedere a viro. Ubi enim dicitur: « Præcipio » non discedere, quod si discesserit, manere innuptam, » absit ut contra hoc præceptum faciat, quæ sic discedit ut innupta permaneat. Nisi ergo illa intelligatur cui licet discedere (non autem licet nisi viro fornicante), quomodo jubetur innupta, si discesserit, permanere? Quis est qui dicat: Si discesserit mulier a viro non fornicante, innupta permaneat, cum ei nisi a viro fornicante discedere omnino non liceat? Sensus itaque iste tuus quantum adversetur vinculo conjugali, ubi Dominus nec continentiam voluit suscipi, nisi pari concordique consensu, puto quod jam intelligas.

IV. Sed rem ipsam paulo apertius proloquamur, et

¹ I Cor. VII, 10, 11.

quasi constituamus ante oculos. Ecce placuit continentia mulieri, viro non placuit: discessit ab eo mulier, et cepit vivere continenter, ipsa scilicet casta mansura, sed factura, quod Dominus non vult, adulterum virum; qui cum se non continuerit, alteram quæret. Quid sumus dicturi mulieri, nisi quod dicit Ecclesiae sana doctrina? Redde debitum viro, ne dum tu quæris unde amplius honoreris, ille unde damnetur inveniat. Hoc enim et illi diceremus, si te nolente continere voluisset. Non enim habes potestatem corporis tui, sed ille: sicut nec ille habet potestatem corporis sui, sed tu. Nolite invicem fraudare, nisi ex consensu. Cum hæc atque hujusmodi plura quæ ad hoc pertineant dixerimus, placet-ne tibi ut nobis mulier ex ista tua ratione respondeat? Ego Apostolum audio dicentem: « Præcipio mulierem a viro » non discedere; quod si discesserit, manere innuptam, » aut viro suo reconciliari¹. » Ecce discessi, nolo reconciliari viro, sed innupta permaneo. Non enim ait: Si discesserit, manere innuptam, donec viro suo reconcilietur; sed, « Manere, inquit, innuptam, aut viro suo reconciliari. » Hoc, inquit, faciat, aut illud: unum e duobus eligendum permisit: non autem in horum alterum compulit. Manere innupta eligo, ac sic præceptum impleo. Corripe, argue, increpa, utere quæ volueris severitate, si nupsero.

V. Quid huic contradicam? nisi, Apostolum non bene intelligis. Neque enim ille præcepisset, si a viro discesserit, innuptam manere mulierem, nisi eam cui discedere licuisset, illa una videlicet causa, quæ ibi propterea tacita est, quia notissima est, hoc est, fornicationis. Hanc enim solam Deus magister excepit, cum de dimittenda loqueretur uxore; deditque intelligi talem formam etiam

¹ I Cor. VII, 20, et XI.

in viro esse servandam : quoniam non solum mulier non habet potestatem corporis sui, sed vir; sed similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier. Cum ergo tuum maritum arguere de fornicatione non possis, quomodo putas quod ab eo discedis non nubendo excusare, a quo tibi non licet omnino discedere? Cum hæc a nobis mulier audierit, puto quod nolis eam sic respondere, ut dicat propterea se manere innuptam, quia sine ulla viri fornicatione discessit, nam si ille fornicatus esset, non solum sibi discedere, verumetiam nubere licuisset.

VI. Nequaquam hoc illa diceret, cum et ipse sis verecundatus istam mulieribus dare licentiam. Dixisti enim : « Si vir uxorem adulteram dimiserit, et aliam duxerit, » mulier tantum opprobrium habebit. Si autem mulier » supradicta causa virum dimiserit, et alii nupserit, non » vir tantum, sed et mulier opprobrium habebit. » Cujus sententiæ tuæ rationem reddens : « Dicent enim, inquis, » eam ideo discessisse, ut alium virum sibi conjungeret, » etsi talis forte fuerit qualis a quo discessit, perquam facile enim viris est, in hoc morbi vitium irruere. Si autem et ipsum dimiserit, et alii nupserit, magis magisque » dicent eam numerositatem virorum appetisse. » Hac reddita ratione concludis, et dicis : « His ergo pertractatis vel etiam discussis, oportet mulierem virum tolerare, » aut innuptam manere. » Bonum plane dedisti consilium mulieribus, ut cum sciant sibi esse permissum, si adulteros viros dimiserint, aliis conjugari, non tamen faciant propter opprobrium, sed potius tolerent etiam adulteros viros, ne videantur hac occasione multis velle misceri, eo quod difficile sit, ut non talem inveniatur mulier cui nubat, qualis fuerit quem dimisit, quoniam valde in hunc morbum sunt proclives viri. Cum ergo nos dici-

mus etiam illi mulieri, quæ virum fornicantem dimiserit, alteri nubere non licere, tu autem dicis licere quidem, sed non expedire; utrique procul dubio dicimus eam quæ fornicantem virum dimittit, nubere non debere. Verum hoc interest, quod nos, quando conjuges ambo Christiani sunt, mulieri, si a viro fornicante discesserit, dicimus non licere alteri nubere, a viro autem non fornicante non licere omnino discedere : tu vero dicis, si mulier a viro non fornicante discesserit, non ei licere alteri nubere, propter præceptum; si autem a fornicante discesserit, non ei expedire nubere propter opprobrium. Mulierem itaque non nupturam discedere a viro, sive fornicante, sive non fornicante, permittis.

VII. Porro beatus Apostolus, imo per Apostolum Dominus, quia mulierem non permittit a viro non fornicante discedere; restat ut eam prohibeat, si discesserit, nubere, quam permittit a fornicante discedere. De qua enim dicitur : Si a viro discesserit, non nubat; ea conditione discedere permittitur, ut non nubat. Si ergo elegerit non nubere, non est cur prohibeatur discedere. Sicut illa de qua dicitur : « Si se non continet, nubat¹, » hac utique conditione non continere permittitur, ut tamen nubat. Si ergo elegerit nubere, cogi non potest continere. Sicut ergo ista incontinens compellitur nubere, ut possit quod non continet non esse damnabile : sic a viro illa discedens, innupta compellitur, permanere, ut possit quod discedit non esse culpabile. Culpabiliter autem a viro non fornicante discedit, etiamsi innupta permanserit. Illa ergo innupta manere præcipitur, si discesserit, quæ a fornicante discedit. Quæ cum ita se habeant, si eo modo intellexerimus Apostolum, ut mulieribus dicamus : Ita nolite discedere a viris vestris etiam pudicis,

¹ 1 Cor. vii, 9.

ut si discedere volueritis, innuptæ maneat: omnes quibus placuerit continentia, etiam non consentientibus viris, existimabunt sibi licere discedere. Quod procul dubio quia permittere non debemus, restat ut quod dictum est: « Si discesserit, manere innuptam, » de illa dictum docere debeamus, cui licere discedere, non utique nisi a fornicante, didicimus. Ne si aliter docuerimus, obtentu continentiae perturbemus christiana conjugia, et contra misericordissimum Domini præceptum dimissos a continentibus mulieribus incontinentes viros, vel a continentibus viris incontinentes mulieres in adulteria compellamus.

VIII. Illud ergo quod Dominus, non quidem in sermone ipso qui exponebatur a nobis, sed tamen alibi ait: « Quicumque dimiserit uxorem suam, nisi ex causa fornicationis, et aliam duxerit, mœchatur¹, » si hoc modo intelligendum est, ut quicumque causa fornicationis dimiserit et aliam duxerit, non mœchetur: non videtur in hac causa par forma esse mariti et uxoris, quandoquidem mulier etiamsi causa fornicationis discesserit a viro et alii nupserit, mœchatur, vir autem si eadem causa uxorem dimiserit et aliam duxerit¹, non mœchatur. At si par forma est in utroque, uterque mœchatur, si se alteri junxerit, etiam cum se a fornicante disjunxerit. Parem vero esse formam in hac causa viri atque mulieris, ibi ostendit Apostolus, (quod sæpe commemorandum est), ubi cum dixisset: « Uxor non habet potestatem corporis sui, sed vir; » adjecit atque ait: « Similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier². »

IX. Cur ergo, inquis, interposuit Dominus causam fornicationis, et non potius generaliter ait: Quicumque dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, mœchatur, si et

¹ Matth. XIX, 9. — ² I Cor. VII, 4.

ille mœchus est, qui dimissa fornicante muliere alteram ducit? Credo, quia illud quod majus est, hoc Dominus commemorare voluit. Majus enim adulterium esse quis negat, uxore non fornicante dimissa alteram ducere, quam si fornicantem quisque dimiserit, et tunc alteram duxerit? Non quia et hoc adulterium non est; sed quia minus est, ubi fornicante dimissa altera ducitur. Nam simili locutione usus etiam apostolus Jacobus ait: « Scienti igitur » bonum facere, et non facienti, peccatum est illi¹. » Numquid ideo non peccatum est illi etiam, qui nescit bonum facere, et ideo non facit? Utique peccatum est; sed hoc gravius, si etiam sciat et non faciat: nec illud ideo nullum, quia minus. Ut ergo eodem modo utrumque dicamus, sicut quicumque dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, et aliam duxerit, mœchatur: ita quicumque scit bonum facere, et non facit, peccat. Sed quemadmodum hic recte dici non potest: Ergo si nescit, non peccat; sunt enim etiam peccata ignorantium, quamvis minora quam scientium: ita nec illic recte dici potest: Ergo si causa fornicationis dimiserit, et aliam duxerit, non mœchatur; est enim mœchatio eorum etiam qui alias ducunt, relictis propter fornicationem prioribus: sed utique minor quam eorum qui non propter fornicationem dimittunt, et alteras ducunt. Potest quippe, sicut dictum est: « Scienti bonum facere, et non facienti, peccatum est » illi¹; » eodem modo et illud dici: Dimittenti uxorem sine causa fornicationis, et aliam ducenti mœchatio est illi. Quemadmodum igitur si dixerimus: Quicumque mulierem a marito præter causam fornicationis dimissam duxerit, mœchatur, procul dubio verum dicimus; nec tamen ideo illum qui propter causam fornicationis dimissam duxerit, ab hoc crimine absolvimus, sed utrosque

¹ Jacob. IV, 17.

mœchos esse minime dubitamus: ita eum qui præter causam fornicationis uxorem dimiserit et aliam duxerit, mœchum pronuntiamus; nec ideo tamen eum qui propter causam fornicationis dimiserit, et alteram duxerit, ab hujus peccati labe defendimus. Ambos enim, licet alterum altero gravius, mœchos tamen esse cognoscimus. Neque enim quisquam ita est absurdus, ut mœchum neget esse qui duxerit eam quam maritus propter causam fornicationis abjecit, cum mœchum dicat eum qui duxerit eam quæ præter causam fornicationis abjecta est: sic ergo isti ambo sunt mœchi. Unde cum dicimus: Quicumque mulierem præter causam fornicationis a viro dimissam duxerit, mœchatur; de uno quidem ipsorum dicimus nec tamen ideo mœchari negamus eum qui eam duxerit, quam propter causam fornicationis maritus dimiserit: ita cum ambo sint mœchi, et ille scilicet qui dimiserit uxorem suam præter causam fornicationis et aliam duxerit, et ille qui propter causam fornicationis uxore dimissa se alteri copulaverit; profecto quando de uno eorum legimus, non ita intelligere debemus, quasi ex hoc alter mœchus negatus sit quod alter expressus sit.

X. Sed si hoc evangelista Matthæus, quia expressa una specie alteram tacuit, facit ad intelligendum difficile; numquid non alii generaliter id ipsum ita complexi sunt, ut de utroque posset intelligi. Nam secundum Marcum sic scriptum est: « Quicumque dimiserit uxorem suam, » et alteram duxerit, adulterium committit super eam; et » si uxor dimiserit virum suum, et alii nupserit, mœchatur¹. » Secundum Lucam sic: « Omnis qui dimittit » uxorem suam, et alteram ducit, mœchatur; et qui dimissam a viro ducit, mœchatur². » Qui ergo nos sumus, ut dicamus: Est qui mœchatur, uxore sua dimissa alte-

¹ Marc. x, 11, 12. — ² Luc. xvi, 18.

ram ducens, et est qui hoc faciens non mœchatur? cum Evangelium dicat omnem mœchari qui hoc facit. Proinde si quicumque hoc fecerit, id est, omnis qui hoc fecerit, ut uxore sua dimissa alteram ducat, mœchatur; sine dubitatione ibi sunt ambo, et qui præter causam fornicationis, et qui propter causam fornicationis dimittit uxorem. Hoc est enim: « Quicumque dimiserit: » hoc est: « Omnis » qui dimittit. »

XI. Non autem, (sicut nescio quare tibi visum est), cum Evangelii secundum Matthæum verba proferrem, prætermisi quod scriptum est: « Et aliam duxerit; » et sic dixi: « Mœchatur: » sed ea verba posui quæ in sermone illo prolixo leguntur, quem Dominus habuit in monte. Hunc enim tractandum susceperam quæ verba illic ita leguntur ut posui, id est: « Quicumque dimiserit » uxorem suam, excepta causa fornicationis, facit eam » mœchari; et qui solutam a viro duxerit, mœchatur⁴; » Ubi etsi nonnulla exemplaria verbis diversis eundem sensum habent interpretatum, non tamen ab eo quod intelligitur discrepant. Alia quippe habent: « Quicumque » dimiserit: » alia, « Omnis qui dimiserit. » Itemque alia, » Excepta causa fornicationis: » alia, » Præter causam » fornicationis: alia, « Nisi ob causam fornicationis. » Item alia: « Qui solutam a viro duxerit, mœchatur: » alia, « Qui dimissam a viro duxerit, mœchatur. » Ubi puto quod videas nihil interesse ad unam eandemque sententiam. Quamvis illud ultimum, id est: « Qui dimissam a » viro duxerit, mœchatur; » in eo sermone quem Dominus fecit in monte, nonnulli codices et Græci et Latini non habeant. Credo propterea, quia et ibi explicatus hic sensus putari potuit, in eo quod superius dictum est:

⁴ Matth. v, 32.

« Facit eam mœchari. » Quomodo enim dimissa fit mœcha, nisi fiat qui eam duxerit mœchus?

XII. Verba vero quæ ipse posuisti, unde tibi visum est non mœchari eum qui propter causam fornicationis uxorem dimiserit et aliam duxerit, obscure quidem posita sunt. Unde non miror in eis intelligendis laborare lectorem: sed non sunt in eo sermone Domini, qui tunc a me tractabatur, quando illa conscripsi, quæ cum legeres te moverunt. Alibi quippe idem Matthæus ea Dominum dixisse narravit, non cum illum prolixum faceret in monte sermonem, sed cum interrogatus esset a Pharisæis, utrum liceret ex quacumque causa dimittere uxorem. Sed quod minus intelligitur apud Matthæum, apud alios Evangelistas intelligi potest. Quapropter cum legimus in Evangelio secundum Matthæum, « Quicumque dimiserit uxorem nisi ob fornicationem¹, » aut quod magis in græco legitur, « Præter causam fornicationis, » et aliam duxerit mœchatur: » non debemus continuo putare illum non mœchari, qui propter causam fornicationis dimiserit, et aliam duxerit, sed adhuc ambigere, donec Evangelium secundum alios Evangelistas a quibus hoc narratum est, consulamus. Quid si enim secundum Matthæum, non quidem quod ad hanc rem pertinet dictum est totum, sed ita pars dicta est, ut intelligeretur a parte totum, quod tanquam explanantes Marcus et Lucas, ut clareret plena sententia, totum dicere maluerunt? Cum itaque primum non dubitantes verum esse quod apud Matthæum legitur: « Quicumque dimiserit uxorem suam præter causam fornicationis, et aliam duxerit, mœchatur; » quæsierimus utrum tantum iste mœchetur ducendo alteram uxorem, qui præter causam fornicationis priorem dimiserit, an omnis qui dimissa uxore alteram duxerit,

¹ Matth. XIX, 9.

ut ibi sit etiam ille qui fornicantem dimiserit; nonne secundum Marcum respondebitur nobis: Quid quæritis utrum ille sit mœchus, et ille non sit? « Quicumque dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, adulterium committit¹. » Nonne etiam secundum Lucam dicetur nobis: Quid ambigitis utrum ille qui propter causam fornicationis uxorem dimiserit, et aliam duxerit, non mœchetur? « Omnis qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, mœchatur². » Ac per hoc, quoniam fas non est ut Evangelistas, quamvis diversis verbis de una re loquentes, ab uno sensu eademque sententia dissentire dicamus, restat ut Matthæum intelligamus a parte totum significare voluisse, eandem tamen tenuisse sententiam, ut dimittens uxorem, et alteram ducens, non quidam mœchetur, id est, qui præter fornicationem dimiserit, quidam vero non mœchetur, id est, qui propter fornicationem dimiserit, sed omnis qui dimittit uxorem suam, et ducit alteram, mœchari minime dubitetur.

XIII. Nam et illud quod etiam secundum Lucam sequitur: « Qui dimissam a viro ducit, mœchatur, quomodo est verum? quomodo, mœchatur, nisi quia illa quam duxit, eo vivente a quo dimissa est, adhuc uxor aliena est? Si enim jam suæ, non alienæ miscetur uxori, utique non mœchatur: mœchatur autem: aliena est, ergo, cui miscetur. Porro si aliena est, hoc est, ejus a quo dimissa est, etiamsi propter fornicationis causam dimissa est, nondum dimittentis uxor esse cessavit. Si autem illius esse cessavit; jam hujus est, cui alteri nupsit: et si hujus est, non mœchus judicandus est, sed maritus. Sed quia non eum maritum dicit Scriptura, sed mœchum; adhuc illa illius est, a quo etiam causa fornicationis abjecta est. Et ideo quamcumque etiam ipse illa dimissa ducit uxorem, quia cum

¹ Marc. X, 11. — ² Luc. XVI, 18.

alieno marito concumbit, adultera est. Unde autem fieri potest, ut adulter **etiam** ipse non sit, cum constet adulterare quam duxit?

XIV. Jam nunc illud videamus quod ait Apostolus: « Cæteris autem **ego** dico, non Dominus¹: » ad imparia scilicet, hoc est **ubi**, non ambo Christiani fuerant, conjugia loquitur. **Quod** mihi visum est eum mouendo dixisse: Quia enim **conjux** fidelis relinquere conjugem licite potuit infidelem, **ideo** fieri hoc non Dominus, sed Apostolus prohibet. **Quod** enim Dominus prohibet, fieri omnino non licet. **Monet** ergo Apostolus, quo possit esse multorum occasio **lucrandorum**, ut fideles conjuges in relinquendis **infidelibus** permissa licentia non utantur. Tibi autem videtur infideles quoque dimitti a fidelibus non licere, quia **hoc** vetat Apostolus; cum ego dicam licere, quia hoc **non** vetat Dominus; non tamen expedire, quia hoc ne fiat, **monet** Apostolus: qui reddit etiam rationem cur fieri **non** expediat, quamvis liceat. « Quid » enim scis, **inquit**, mulier, si virum salvum facies? aut » unde scis, vir, si **uxorem** salvam facies²? » Cum etiam superius dixisset: « **Sanctificatus** est enim vir infidelis in » uxore, et **sanctificata** est mulier infidelis in fratre, » hoc est, in Christiano: « Alioquin filii vestri, **inquit**, im- » mundi essent, **nunc** autem sancti sunt³. » Sic ad lucrandos conjuges **et** filios Christo, etiam exemplis quæ jam provenerant, **videtur** hortatus. Cur ergo non expediat etiam infideles conjuges dimitti a fidelibus, causa evidenter expressa **est**. Non enim propter vinculum cum talibus conjugale **servandum**, sed ut acquirantur in Christum, **recedi** **ab** infidelibus conjugibus Apostolus vetat.

XV. Multa sunt autem facienda non jubente lege, sed

¹ 1 Cor. vii, 12. — ² *Ibid.* 16. — ³ *Ibid.* 14.

libera charitate: et ea sunt in nostris officiis gratiora, quæ cum liceret nobis etiam non impendere, tamen causa dilectionis impendimus. Unde prior ipse Dominus, cum se tributum non debere monstrasset, solvit tamen¹, ne scandalizaret eos quibus ad æternam salutem gerens hominem consulebat. Jamvero Apostolus quemadmodum ista commendat, ejus verba testantur, ubi dicit: « Cum enim liber sim ex omnibus, omnium servum » me feci, ut plures lucrifacerem. » Cum paulo superius dixisset: « Numquid non habemus potestatem mandu- » candi et bibendi? Numquid non habemus licentiam so- » rorem mulierem circumducendi, sicut et cæteri Apos- » toli et fratres Domini et Cephæ? An ego solus et » Barnabas non habemus potestatem hoc operandi? Quis » militat suis stipendiis unquam? Quis plantavit vineam, » et de fructu ejus non edit? Quis pascit gregem, et de » lacte gregis non percipit? » Et paulo post, « Si alii, **in-** » quit, potestatis vestræ participant, non magis nos? Sed » non sumus usi hac potestate, sed omnia toleramus, ne » quod impedimentum demus Evangelio Christi. » Deinde post pauca: « Quæ ergo, **inquit**, mihi merces erit? Ut » evangelizans sine sumptu ponam Evangelium, ut non » abutar potestate mea in Evangelio. » Continuoque subjungit quod paulo ante commemoravi: « Cum enim liber » sim ex omnibus, omnium me servum feci, ut plures lu- » crifacerem². » Item alio loco de quibusdam quæ ad escam pertinent: « Omnia, **inquit**, mihi licita sunt, sed » non omnia expediunt: omnia mihi licita sunt, sed ego » sub nullius redigar potestate. Escæ ventri et venter » escis, Deus autem et hunc et has evacuabit³. » Item alibi de hoc ipso: « Omnia mihi licita sunt, sed non omnia » expediunt: omnia mihi licita sunt, sed non omnia ædi-

¹ Matth. xvii, 26. — ² 1 Cor. ix, 4-19. — ³ *Ibid.* vi, 12, 13.